

GEÇ DÖNEM OSMANLI MİMARİSİNDE BÖLGESEL BİR SÜSLEME: *BACINI* (ŞANLIURFA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME)

A REGIONAL ORNAMENT IN LATE OTTOMAN ARCHITECTURE: *BACINI* (AN EVALUATION ON THE SAMPLES OF ŞANLIURFA)

Turgay POLAT*

ÖZ

Bacini, en bilinen anlamıyla mimari eserlerin çeşitli yerlerine süsleme ve renk katmak amacıyla seramik kapların yerleştirilmesiyle elde edilen bir süsleme tekniğidir. Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren keşfedilip yayınlanmaya başlanan bu teknik hakkında ülkemizde maalesef birkaç yayın dışında çalışma yapılmamıştır. Özellikle Avrupa'da yayınlanan çalışmalarda Anadolu'dan Selçuklu dönemine ait birkaç yapıya değinilerek Avrupa'daki örnekler detaylıca anlatılmaktadır. İlk ortaya çıkış yeri belli olmayan bu teknik ile Anadolu'da, Avrupa'daki kullanım şekillerinden bazı farklılıklar olmakla birlikte hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemi eserlerinde karşılaşmak mümkündür. Osmanlı mimarisinde özellikle 18. yüzyıl ve sonrası gibi geç bir dönemde sadece belirli bir bölgede kullanılıyor olması da Osmanlı mimarisi içinde bölgesel etkenleri gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu süslemelerde kullanılan seramiklerin üretim yerleri ve teknikleri dönemin ticari hayatı ve beğenileri gibi çeşitli alanlarda fikirler edinmemizi sağlamaktadır. Şanlıurfa'da Osmanlı camileri üzerinden bacini süslemeleri, ülkemizin Güney ve Güneydoğu'sunda yer alan Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis ve Hatay gibi şehirlerdeki eserlerle birlikte anlatmak, Osmanlı mimari süslemesinde az bilinen bu tekniğin aslında oldukça yoğun bir kullanım alanına sahip olduğu ispatlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bacini, Seramik, Süsleme, Şanlıurfa, Minare

ABSTRACT

Bacini, in its most known sense, is an ornamentation technique obtained by placing ceramics and vessels in order to add decoration and color to various parts of architectural works. Unfortunately, except for a few publications, there has been no study on this technique, which was discovered and published in Europe since the 18th century. Especially in the studies published in Europe, a few buildings belonging to the Seljuk period from Anatolia are mentioned and examples in Europe are explained in detail. It is possible

** Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0883-9153> ♦ E-mail: tpolat@adiyaman.edu.tr

to encounter this technique, whose origin is unknown, in Anatolia, in works of both the Seljuk and Ottoman periods, although there are some differences from the usage patterns in Europe. The fact that it was used only in a certain region in Ottoman architecture, especially in the late 18th century and after, reveals regional factors in Ottoman architecture. In addition, the production places and techniques of the ceramics used in these ornaments enable us to gain ideas in various fields such as the commercial life and tastes of the period. Explaining bacini ornaments over Ottoman mosques in Şanlıurfa together with the works in cities such as Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis and Hatay in the South and Southeast of our country will prove that this technique, which is little known in Ottoman architectural decoration, actually has a very intensive use area.

The word “bacini”, which is the plural form of the word “Bacino”, which means basin and ceramic pots, is actually an Italian term and it is known as a general name given to all ceramic pots, especially in Europe. Bacini phenomenon which can be considered as a common decoration element of the countries in the Mediterranean geography can be encountered on many historical monuments mainly in Italy, Spain, France, Greece, Albania, Macedonia, Bulgaria and eventually in Turkey. As understood from the recent publications, the earliest examples of this decoration technique, which is known to be applied in Africa, encountered in churches in Italy of the tenth and eleventh centuries. This decoration can be seen in many Byzantine buildings in Greece after Italy. In the Seljuk period in Anatolia, bacini ornaments were used for the first time to decorate various parts of architectural structures. In this period, bacini decorations can be encountered in many different parts of architectural structures such as dome skirts, window pediments, exterior facades, cone covers and minaret bodies. When it comes to the period of the principalities, it is seen that the usage rate decreased considerably and this decoration, which was seen to be used in the mihrab decoration of a few buildings, was almost completely abandoned especially from the early Ottoman period. The use of tiles in Ottoman architectural decoration can be counted among the main reasons for this abandonment. However, it is seen that the usage of the bacini is intense, especially in the decoration of the building which built or renovated in the 18th century and later in Southeastern Anatolia. Through this study, by giving information about almost all the buildings belonging to Seljuk, Principalities and Ottoman periods that have decorated the bacini in Anatolia, local and regional effects will be mentioned especially for examples of Ottoman architectural decoration through Şanlıurfa structures. The nature of the decoration technique will also be explained in comparison with other contemporary structures in the region. In this way, it is aimed to collect the structures with bacini decoration in a single publication and to bring them to the world of science, instead of being written separately on a periodic and regional basis.

Keywords: *Bacini, Ceramic, Ornament, Şanlıurfa, Minaret*

Giriş

Arkeolojik verilerden hareketle seramik malzemelerin kullanım alanlarının oldukça çeşitli olduğu söylenebilir. Kazılarda ortaya çıkarılan pişmiş topraktan mezarlar, pitoslar, amphrolar, biblolar, heykeller, lüleler, oyuncaklar, figürinler, hediyelik veya dini temalı eşyalar olarak hayatın çok farklı alanlarında karşımıza çıkan seramikler esasen günlük mutfak kaplarıdır. Ancak hem Anadolu’da hem de Avrupa’da bu işlevlerinin dışında mimaride bezeme unsuru olarak da uzun süre kullanıldıkları bilinmektedir. Sanat tarihi çalışmalarında mimari bezemede seramiğin kullanılmasına “bacini” ismi verilmektedir. İtalyanca “bacino” (havza-leğen kemiği) kelimesinin çoğul hali olan “bacini” terimi bu anlamlarının yanında seramik çeşitlerinin tümüne verilen isimdir¹. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalyan araştırmacılar tarafından keşfedilen ve yayınlanmaya başlanan yapı cephelerinde seramiklerle süslemelerin yapılmasına çeşitli denemelerden sonra “bacini” ismi verilmiş ve İtalyanca kökenli olan bu kelime birçok dile aynı şekilde girmiştir². Başta İtalya ve Yunanistan olmak üzere Fransa, İspanya, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Kıbrıs, Girit gibi bölgelerde 10. yüzyıldan itibaren inşa edilen kiliselerin cephelerinde seramiklerle (bacini) süslemelerin yapıldığı çok sayıda örnek yer almaktadır³. Bizans dönemine ait Avrupa’daki yapılarda bu kadar yoğun kullanılan bacininin aynı dönemde İstanbul ve Anadolu’da çok az kullanılması oldukça ilginçtir. Orijinal ismi Hagios Theodoros Kilisesi olan ve fetihten sonra camiye dönüştürülünce Vefa Kilise Cami ya da Molla Gürani Cami isimleri ile bilinen eserin naosunun güney dış yüzünün kademeli kemeri yukarısındaki üçgen alınlıkta yer alan ve Keşan üretimi olduğu düşünülen⁴ üç adet kâse, İstanbul’da Bizans Dönemine ait bilinen tek bacini ile süsleme örneğidir. Tekfur Sarayı’nın cephesinde de bacini kullanıldığına dair kaynaklarda bilgiler vardır⁵. Ayrıca son dönemlerde Trabzon iç kalede de Bizans Dönemine tarihlenen bacinilerle karşılaşılmıştır⁶.

İtalya’da Bizans döneminde çok sayıda örneği bilinen bu uygulamanın en ilgi çekici temsilcilerinden birisi Pavia’daki Torre Civica’dır (Sivil Kule). Kulenin duvarları üzerinde yer alan 26 adet seramiğin Mısır’da İslami dönem üretimi olmaları dikkat çekmektedir⁷. Ayrıca Ravenna’da Apolinare in Nouvo Kilisesi⁸ cephelerinde İran, Suriye veya Mısır üretimi oldukları düşünülen seramikler de ilgi çekici örnekler arasındadır. Bunun dışında Bologna Santo Stefano Bazilikası cephelerinde de Fatimi dönemi sera-

1 Ciconi vd., 1983, 31-45; İlcalı, 2013, 159; Demiriz, 1973, 175.

2 Vallauri, 2011, 185-194.

3 Megaw, 1964-1965, 145-165; Meo, 2018, 59-73; Demiriz, 1973, 189.

4 Esmer-Ahunbay, 2013, 35-40; Esmer, 2012, 31-79; Sabuncu, 2010, 353-366.

5 Vallauri ve Nicolai, 1986, 103-111.

6 Bahar, 2019, 58, 105, 140.

7 Blake ve Aguzzi, 1990, 95-154.

8 Ballardini, 1918, 128-135.

mikleri yer almaktadır⁹. Bahsedilen bu örneklerin haricinde İtalya Pisa’da St. Francesco ve St. Martino, St. Sisto, St. Zeno, St. Piero a Grado, St. Piero in Vincoli kiliseleri ve St. Sta Katedrali¹⁰, Lazio bölgesinde Santi Giovanni e Paolo Kilisesi¹¹, Ozieri bölgesinde St. Antioco di Bisarcio Kilisesi¹², Talentino’da St. Nicola Kilisesi¹³ Torino bölgesinde Avicliana St. Giovanni Kilisesi, Buttigliera Alta’da St. Antonio Kilisesi, Ascona’da San Maria della Misericordia¹⁴ Kilisesi de baciniler ile bezenmiş olup örnek sayısı çok daha fazladır. İtalya’da yer alan bu örneklerde İslam seramik sanatı kökenli sıraltı, sgraffito ve lüster seramiklerin yanında yoğun olarak sgraffito teknikli Bizans seramikleri ile İtalya üretimi pre-mayolika ve mayolika seramiklerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İtalya’da Venedik, Ceneviz ve Pisa’daki şehir devletlerinin İslam dünyasıyla ticari ilişkilerin yoğun olduğu süreçte bazı İslami coğrafyalarına ait seramiklerin ithal edildiği bilinmektedir. Ayrıca Haçlı seferleri İslam dünyasına ait seramiklerin İtalya coğrafyasına taşınmasının bir diğer sebebidir.

İtalya’nın dışında yapı cephelerinin bacini ile süslendiği bir diğer ülke Yunanistan’dır. Merbeka Aya Triada Kilisesi doğu cephelerinde Pre-mayolika, mayolika, tek renk sırlı ve Bizans dönemi Sgraffito teknikli seramiklerle bezeme yapılmıştır¹⁵. Yunanistan Tessaloniki’de (Selanik) St. Catherine, Lakonia’da Ayios Demetrios, Mystras’da Ayioi Theodori, Gastouni’de Panagia Katholiki gibi kiliselerin cephelerinin bezemesinde bacini kullanılmıştır¹⁶. Yunanistan’daki yapılarda kullanılan seramiklerin genelde İtalya’dan ithal edildiğini, bunun yanı sıra yerel üretimler oldukları söylenebilir. Ayrıca nadiren de olsa İber yarımadası üretimi lüster seramiklerle bacinilerin yapıldığı kiliseler de bilinmektedir¹⁷. İtalya ve Yunanistan’ın dışında az sayıda da olsa Makedonya Serez’de yer alan kiliselerin cephelerinde bacini bezemelere yer verilmiştir¹⁸.

Bacini süslemelerin görüldüğü bir diğer Avrupa Ülkesi Fransa’dır. Nice yakınlarında Saint Veran-D’utelle Kilisesi’nin batı cephesinde baciniler ile karşılaşmak mümkündür. Saint Antonin-Noble-Val evi olarak bilinen sivil yapının cephelerinde de bacini süslemeler yer alır¹⁹. Maison des Chevailers olarak bilinen evin cephelerinde, 1175 yılında inşa edilen Silvacane Manastırı cephelerinde İtalya, İspanya ve Fransa kökenli

9 Bongianino, 2017, 15.

10 Rose, 2014, 5-23; Berti ve Tongiorgi, 1983, 33-65.

11 Berti ve Gelichi, 1991, 30.

12 Coroneo ve Columbu, 2010, 145-173.

13 Blake, 1980, 116-177, Levha/XVI.

14 Blake, 1978, 93-110.

15 Sanders, 2015, 585-587.

16 Greenhalgh, 2009; Sanders, 2015, 592-595.

17 Androudou ve Yangaki, 2014, 51-60; Sanders, 2015, 621.

18 Vroom, 2003, 44/fig. 2.9.

19 Vallauri, 2011, 188-189.

seramiklerle bacinilerin oluşturulduğu bilinmektedir²⁰. Sayıları daha da artırılabilir bu örneklerden özellikle Ortaçağ'da Güney Fransa'da da bu süslemenin yoğun olduğu anlaşılmaktadır.

Arnavutluk'ta bulunan ve İtalya'daki kiliselerle eş zamanlı oldukları düşünülen yapıların cephelerinde uygulanan bacinilerin 10. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uygulanmaya devam edildiği belirtilmektedir. Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesinden sonra da korundukları anlaşılan Delvin'deki St. John's, Peshkëpi e Sipërme'deki St. Mary, Mesopotam'daki St. Nicolas, Apollonia'daki St. Mary, Ballsh'daki St. Mary, Voskopojë'deki St. Nicolas ve St. Athanase kiliselerinin cephelerinde ve kemer yüzeylerinde genellikle tek renk sırlı ve sgraffito teknikli olmak üzere bacinilerin yer aldığı bilinmektedir²¹.

Kıbrıs'ta da Bizans dönemi ve sonrasında inşa edilen kiliselerin cephelerinde çok sayıda farklı teknik ve kompozisyona sahip baciniyle karşılaşılabilir. Mathiatis Kasabası'nda St. Paraskevi Kilisesi portalinde XVI. yüzyıla tarihlenen baciniler yer alır. Ayios Sozouenos (St.Georges?) Kilisesi'nin duvarlarına 19. yüzyılda yapılan onarımında Çanakkale üretimi seramiklerin yerleştirildiği görülür. Eski Kaimaklı Kasabası St. Micheal Kilisesi narteksindeki çok sayıdaki albisola ve Dimetoka üretimi ebru desenli seramikler ilgi çekicidir. Trikomo'da bulunan kilisenin iç cephelerine tek renk sırlı ve Kütahya üretimi sıraltı teknikli baciniler yerleştirilmiştir. Lythrankomi'de Paleocheretienne basilikası narteksinde 18. ve 19. yüzyıla ait Dimetoka ve Çanakkale seramikleri bulunmaktadır²².

Girit'te de Bizans ve sonraki dönemlere ait kiliselerin cephelerinde baciniler sıkça kullanılmıştır. Girit Panagoia Eleoussa Kilisesi, narteks ana duvarı Geç Bizans Sgraffito teknikli seramikleri, İtalyan tek renk sırlı, polychrome ve mayolika teknikli seramikleri, İspanya ve Portekiz gibi İber yarımadası lüster ve sıraltı teknikli seramikleri ile Suriye veya Mısır kökenli, sıraltı teknikli İslam seramikleri ile bacinilerin oluşturulduğu önemli bir örnektir²³. Ayrıca Agios Georgios Kilisesi cephelerinde, Panagia in Lambini Kilisesi apsis duvarında, Agia Paraskevi Kilisesi güney cephesinde, Stravos'taki Agios Georgios Kilisesi cephelerinde, Afentis Christos Kilisesi, Agia Trapeza, Agios Ionnis Kilisesi, Agia Varvara Kilisesi, Chelpa Manastırı Kathoilikonu gibi eserlerin cephelerinde geç dönem Bizans sgraffito teknikli seramiklerini, Rönesans devri İtalyan seramiklerini, Çanakkale seramiklerini ve İngiliz transfer baskılı seramiklerini görmek mümkündür²⁴.

Akdeniz coğrafyasında yoğun bir kullanıma sahip olduğu görülen bacini süslemeye Tanzanya ve Kenya başta olmak üzere Güneydoğu Afrika'daki bazı türbe ve camilerde rastlanmaktadır. XVI. yüzyıl öncesine tarihlenen bu örneklerde ağırlıklı olarak Çin porselen ve seladonlarının uygulandıkları görülmektedir²⁵.

20 Vallauri ve Nicoladies, 1986, 103-111.

21 Xhyheri, 2015, 366-384.

22 Nicolaidis, Vallauri ve Lahaire, 2009, 881-889.

23 Yangaki, 2017, 135-164.

24 Yangaki, 2016, 1-18.

25 Schulz, 2019, 222-235.

Anadolu'da hüküm süren Selçukluların hem siyasi hem sanatsal anlamda organik bağ içinde bulunduğu İran ve Azerbaycan'daki Büyük Selçuklu devri eserlerinde de mimari süslemede seramiklerin kullanıldığı görülmektedir. 1147 yılında inşa edilmiş olan Maraga Kümbet-i Surh, taçkapı alınlığında bulunan seramik ile bu bezemenin erken örneklerinden bir tanesidir. Selçuklu devri Anadolu'sunun farklı yörelerinde yer alan mimari eserlerin çeşitli bölümlerine seramikler kakılarak süsleme elde edilmiştir. Bu örnekler arasında en erken tarihli eserlerden bir tanesi 1196 tarihli Sivas Ulu Cami'dir. Caminin minaresinin şerefe altında tüm gövdeyi dolaşacak şekilde dizilmiş yeşil tek renk sırlı küçük boyutlu kaseler yer almaktadır. Benzer bir düzenleme Aksaray Kızıl Minare'nin gövdesinde de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Aksaray Bekar Sultan türbesi kornişinde alt ve üst kısımlarda ve Güdük (Kesik) Minare'nin de gövdesinde tek renk sırlı baciniler ile karşılaşılmaktadır²⁶.

Anadolu Türk mimarisi incelendiğinde inşa edilen eserlerin bezemelerinde birbirinden farklı malzemelerin kullanıldığı görülebilmektedir. Anadolu coğrafyasının temel inşa malzemesi olan taş, bu özelliğinin yanında süsleme malzemesi olarak da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tuğla, sırlı tuğla, ahşap, alçı ve çini gibi malzemelerin de yapı süslemelerinde sıklıkla kullanıldıkları bilinmektedir. Özellikle Selçuklu dönemi mimari eserleri düşünüldüğünde süsleme için kullanılan bu malzemelere seramiğin de dahil edildiği görülebilir. Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında bacini süslemelerin uygulandığı alanlarda belli bir standart yoktur. Bu süsleme kimi zaman bir minarede olabileceği gibi kimi zaman Kemah Behramşah Türbesi'nde olduğu gibi taçkapı giriş kemerinin üzerinde de olabilir. Kemah Mengücek Gazi Türbesi taçkapı kemer tepeliği, Akşehir Ferruhsah Mescidi pencere alınlıkları²⁷, Divriği Kameruddin Türbesi girişi ve saçak altı, Bayburt Kalesi surları²⁸, Ani Şehri Surları, Tercan Mama Hatun Kümbeti külâhı²⁹, Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi'nin kubbe eteği³⁰, Tokat Yağlıbasan Medresesi'nin kubbesi³¹ gibi mimari eserlerin farklı yerlerinde bulunan baciniler, Selçuklu dönemi yapılarında bu süsleme tekniğinin kullanım alanının çeşitliliğini göstermesiyle önemlidir. Beylikler döneminde ise Ankara'da inşa edilmiş bir grup yapının mihrabında Erken Osmanlı ve Beylikler dönemlerine ait oldukları bilinen Milet işi seramiklerle bacini süslemenin uygulandığı bilinmektedir. Ankara'da Arslanhane Cami, Ahi Yakup Cami, Hacı İvaz Mescidi, Molla Büyük Mescidi ve Örtmeli Mescid gibi yapıların alçı mihraplarında bu süslemeleri görmek mümkündür³². Bunların dışında Sivrihisar Haznedar Mescidi ve Ermenek Ulu Cami mihrabında bulunan seramikler de bacinili mihraplara birer örnektir³³.

26 Orhanlı, 2018, 17; Erdal, 2014, 205, 272.

27 Öney, 1976, 22; Demiralp, 1996, 19-22.

28 Redford, 2015, 259.

29 Demiriz, 1973, 180; Ayduşlu, 2012, 21.

30 Öney, 1976, 33; Demiralp, 1996, 29-32.

31 Denknalbant Çobanoğlu, 2019, 27-28.

32 Eskici, 2001, 18-26, 34-38, 66-70, 77-81; Orhanlı, 2018, 73-118.

33 Ayduşlu, 2012, 31.

Ayrıca Mardin Kasımiye Medresesi taçkapısı ve Van Sinaneddin Cami minaresinde de Selçuklu geleneğinde bacini uygulamaları ile karşılaşmak mümkündür³⁴. Anadolu Selçuklu Döneminde Eski Malatya'da, şehir surlarının dışında (1242) inşa edilen ve Mısır Memlûkleri zamanında onarılan namazgahın mihrap nişinin çerçeve kısmındaki geometrik süslemenin merkezini oluşturacak şekilde yan yana yerleştirilmiş küçük, tek renk sırlı çanaklarla bacini süslemesi yapılmıştır³⁵.

Selçuklu ve Beylikler dönemi eserleri arasında çok sayıda örneği bulunan bu süsleme tarzının Osmanlı dönemi eserleri arasında özellikle başkent yapılarında neredeyse hiç kullanılmamış olması ilgi çekicidir. Ancak özellikle Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu konuda farklılıklar göstermektedir. Şanlıurfa, Adıyaman, Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi şehirlerde bulunan Osmanlı Dönemine ait mimari eserlerin (18. yüzyıl ve sonrası) özellikle minarelerinin seramikler ile (bacini) süslü oldukları görülmektedir. Az Sayıda da olsa Malatya ve Hatay gibi Doğu Anadolu ile Akdeniz Bölgelerinde de yer alan örnekler bilinmektedir. Bahsi geçen bölgelerin coğrafi özellikleri göz önüne alındığında güneyli etkililerle daha yakından temas içinde bulunmaları şaşırtılacak bir durum değildir. Ancak yine de Osmanlı Dönemi eserleri incelendiğinde Anadolu'nun diğer bölgelerinde uygulanmayan bu süsleme tekniğinin bu bölgede görülüyor olması mimari üslupta yerel özelliklerin yansımaları olarak da düşünülebilir.

Şanlıurfa Yapılarında Baciniler

Şanlıurfa İli ve ilçelerinde yapılan araştırmalarımız neticesinde özellikle minarelerinde süsleme unsuru olarak bacini kullanılan 8 yapı tespit edilmiş ve bu yapılar yakın bölgelerdeki diğer yapılarla karşılaştırmalı olarak anlatılarak geç dönem Osmanlı mimarisi içinde bacini geleneği hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Birecik Ulu Cami

Birecik ilçe merkezinde Kemal Yaşar Caddesi üzerinde yer alan yapının günümüze ulaşan inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda Max von Oppenheim tarafından 1889 yılında okunduğu ancak günümüze ulaşmadığı söylenen bir inşa kitabesinin olduğu, bu kitabede de bani ismi anlaşılmasa da 1364-65 tarihinin yer aldığı belirtilmektedir³⁶. Bahsedilen kitabede isim olarak sadece "adil ve yüce melik" ibaresi geçmesi sebebiyle yapının o dönemde Memlûklu sultanı Melik Eşref Şaban tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir³⁷. Ayrıca yapının minaresinin üzerinde yer alan 1817 tarihli tamir kitabesinden, bu yıllarda yenilediği anlaşılmaktadır³⁸. 45x80 m. ölçülerinde düzensiz bir dörtgen planlı yapıda on iki adet paye ile mihraba paralel dört

34 Uluçam, 2000, 36-37/res. 30.

35 Eskici, 2013, 134-139.

36 Alp, 1999a, 59; Kılavuz, 2005, 362; Kürkçüoğlu, 2013, 142; Güler, 2018a, 190-191; Güler, 2018b, 16-17.

37 Alp, 1999a, 59; Bayhan, 2002, 204-205; Kürkçüoğlu, 2013, 142.

38 Karakaş, 2012, 388.

sahınlı bir düzenleme uygulanmıştır. Yapının kuzeyinde avlu ve avlunun doğu ve kuzey taraflarında farklı işlevlerde mekânlar yer almaktadır³⁹.

Birecik Ulu Cami bünyesinde bulunan bacini örnekleri Şanlıurfa camilerinin birçoğunda olduğu gibi minarenin şerefe altında yer almaktadır. Kare kaideli, silindirik (burmalı) gövdeli tek şerefeli minareler grubunda olan minare camiden ayrı olarak kuzey doğu tarafta yer almaktadır (Fot. 1). Minarenin şerefe altında iri ve ters olarak verilmiş palmet motifleri ile atlamalı olarak yerleştirilmiş on adet bacini bulunmaktadır. Bu bacinilerden minarenin kuzeybatı yönünde olan iki tanesi dökülmüş ve yerlerine firuze ve yeşil renkte derinliği olmayan çanaklar yerleştirilmiştir. Bu iki örneğin arasında kalan bacini de büyük oranda tahrip olmuştur. Kalan diğer örnekler ise sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Şerefe altında sağlam olarak kalan bu bacinilerin tümünün renk, motif ve kompozisyon özellikleri dikkate alındığında 19. yüzyıl Kütahya üretimi seramikler oldukları anlaşılmaktadır. Minarenin 1817 tarihindeki yenilenmesi sırasında buraya yerleştirilmiş olmaları muhtemeldir. Mavi-beyaz renklerle dekorlanmış seramik kapların motif düzenlemesi birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Genellikle seramiklerin merkezlerinde, tüm merkezi kaplayacak şekilde verilmiş bitkisel süslemenin yer aldığı görülmektedir. Yan yüzlerde ise, özellikle Şanlıurfa Hüseyin Paşa Cami ile Gaziantep Karagöz ve Karatarla Camilerinde de karşımıza çıkan kasımpatı çiçeği ve kozalak motifinin uygulandığı seramikler yerleştirilmiştir (Fot. 2). Minarenin kuzeydoğu yönüne denk gelen kısımdaki bacininin hem merkez hem de yan yüzlerinde grift olarak verilmiş kıvrım dallar üzerinde bitkisel bezemeli olduğu anlaşılmaktadır. Birecik Ulu Cami minaresinde yer alan bacinilerin kapların merkez ve iki kenardan çakılan üç adet çivi (mıh) ile sabitlendiği görülmektedir.

Mevlid-i Halil (Dergâh) Külliyesi

Şanlıurfa şehir merkezinde Balıklıgöl Mahallesi'nde yer alan Mevlid-Halil Külliyesi çeşitli dönemlerde eklenen cami, türbe, hazire, çeşitli odalar ve Hz. İbrahim'in doğduğu düşünülen mağaradan oluşan kompleks yapı topluluğu şeklindedir. Caminin inşa edildiği bölgede Selevkoslar döneminde bir putperest tapınağı olduğu, daha sonra buraya Hristiyanlar Kilisesi inşa edildiği, M.S. 201 ve 203 yıllarında meydana gelen seller sebebiyle harap olan bu kilisenin yerine yeni bir katedral yapıldığı, çeşitli onarım ve genişletmeler gören bu katedralin yerine de Bizans döneminde Ayasofya Kilisesi'nin inşa edildiği çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir⁴⁰. Yapılar topluluğu üzerinde çok sayıda yapım ve onarım kitabesi yer almaktadır. Bunlardan en eskisi Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın üzerinde olduğu bilinen ancak bugün kayıp olan kitabedir. Bu kitabenin tahrip olması ve yaptıran sultan ile tarih kısımlarının kırık olması sebebiyle tam tarihi anlaşılamasa da Eyyubi dönemine ait olduğu düşünülmektedir⁴¹. Mevlid-i Halil Camii'nin inşa kitabesi ise müezzin odasında yer almaktadır ve 1523 yılında Kanuni

39 Kılavuz, 2005, 362.

40 Segal, 1970, 182; Kürkçüoğlu, 1993, 66; Arslan, 2009, 149.

41 Karakaş, 2001, 113; Kürkçüoğlu, 2013, 108; Arslan, 2009, 149.

Sultan Süleyman döneminde Muhammed Salih Paşa tarafından yaptırıldığı yazmaktadır⁴². Bunun dışında külliye alanlarında 1816, 1852, 1855, 1887, 1932, 1951 ve 1976 yıllarını veren farklı dönemlerdeki onarım ve eklemelere ait kitabeler yer almaktadır⁴³. İçinde bulunduğu geniş avlusunun (Fot. 3) batı kısmına yeni Mevlid-i Halil Cami inşa edilmiştir. Plan olarak enine gelişen dikdörtgen şekilli harim kısmının üzeri beşik tonozla örtülmüştür⁴⁴.

Şanlıurfa camileri arasında yoğun bacini süslemeye sahip önemli yapılardan biri olan Mevlid-i Halil Camii'nin avlu kapılarında, avlu revaklarının kemer köşeliklerinde, caminin Hz. İbrahim'in doğduğu mağara ile bağlanan duvarı üzerinde, avlunun köşelerinde duvar üzerinde bulunan üç adet köşk minarede, avlunun kuzeydoğusunda bulunan odalarının beden duvarlarında, caminin karşısında sonradan eklenen Said Nursi'nin makam türbesinin duvarlarında ve avlunun kuzeydoğusunda yükselen minaresinin şerefe altında farklı teknik ve süslemelere sahip çok sayıda baciniye rastlamak mümkündür.

Caminin giriş kapısı ve doğusundaki iki pencerenin üstlerinde bacinilerin günümüzde de kullanılan çay tabakları ile süslenmesi oldukça ilginçtir. Aynı uygulamalar avlunun köşelerinde yer alan köşk minarelerde de karşımıza çıkmaktadır (Fot. 6). 20. yüzyılın ürünleri olan bu tabaklar camiye sonradan eklenen köşk minarelerle birlikte yerleştirilmiş olmalıdırlar. Kaynaklarda ve minarenin kitabesinden de anlaşıldığı gibi minare 1932 yılında Züleyha Hanım⁴⁵ tarafından çevre sakinlerinin yardımlarıyla inşa edilmiştir. Muhtemelen bu yardımlaşma sırasında çevre halkının elinde bulunan çeşitli kaplar da caminin süslenmesinde kullanılmış olmalıdırlar. Yalnızca avlunun kuzeydoğusunda yer alan büyük minarenin şerefe altında iki sıra halinde düzenlenmiş olan bacinilerin kendi içinde uyum gösterdikleri, aynı form ve süslemeye sahip oldukları görülmektedir. İki sıra halindeki bu düzenlemede üst sırada kırmızı astarlı ve merkezlerinde güneş benzeri ışınal bezemeleri bulunan, boya baskı teknikli seramikler yer alır. Bu sıranın alt hizasında ay yıldız bezemeli mavi-beyaz boya bezemeli seramikler bulunmaktadır (Fot. 4). Avluya giriş kapılarının üzerlerinde, Said Nursi'nin makam türbesi duvarlarında ve avlunun çeşitli yerlerinde 20. yüzyıl ürünleri olan ve üzerlerinde "Allah, Muhammed, Besmele" gibi yazların bulunduğu çok sayıda tabağın bacinilerde kullanıldığı görülmektedir. Camiye sonradan eklenen kuzey yöndeki revakların üzerinde yer alan İngiltere üretimi olan transfer baskılı seramiğin merkezinde manzara betimlemesi yer alırken, yan yüzlerinin çiçek motifleri ile çevrelendiği görülür. Benzer şekilde İngiltere üretimi transfer baskılı örnek, Said Nursi makam Türbesi'nin giriş kapısının üzerinde dikdörtgen formlu olarak bulunmaktadır (Fot. 7). Caminin doğusunda bulunan Dede Osman Avni Türbesi'nin kuzeyindeki revak kemerlerinin her köşesine denk gelecek şekilde yerleştirilmiş bir bacini yer almaktadır. Bu bacinilerin büyük

42 Karakaş, 2001, 105-106.

43 Arslan, 2009, 149-150.

44 Yapının plan özellikleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Arslan, 2009, 144-146.

45 Karakaş, 2012, 129-130.

çoğunluğunun Avrupa'dan ithal edilen porselenler oldukları anlaşılmaktadır. Türbeye geçişi sağlayan revak kemerinin köşesinde merkezinde mimari bir yapının bulunduğu süslemeye sahip transfer baskılı bir seramik görülmektedir (Fot.9-10). Bunun dışında bu cephenin tamamında geç dönem tabakları ve porselenleri yer almaktadır (Fot. 7). Mevlid-Halil Külliyesi'nin avlusunun doğusunda yer alan bugün müezzin odası olarak kullanılan mekanın kuzey cephesi de bacini kullanımı açısından oldukça zengindir. Kuzey cephesinde dilimli kaş kemer içinde yer alan kitabesinden de anlaşıldığı gibi 1855 yılında Ahmed Bican Paşa tarafından eklenen bu yapının kuzey cephesinde yan yana verilmiş dilimli kaş kemerli pencere alınlıklarının köşelerinde de birbirinden farklı seramiklerle bacini uygulamalarına yer verildiği görülmektedir (Fot.5). Bu örneklerden üç tanesinin benzerlerine Halfeti Ulu Cami minaresinde de karşılaşılan, yan yüzlerinde yatay düzlemde verilmiş birbirleri ile ince dallar üzerinde bağlanan, yaprakları iki yana açılan dört çiçek motifinin yer aldığı 19. yüzyıl Kütahya üretimi seramiktir. Diğer örnekler ise çeşitli bitkisel süslemelere sahip 20. yüzyılın transfer baskılı porselenleri oldukları anlaşılmaktadır.

Külliyenin özellikle avlu revaklarının düzenlemesinin 1951 yılında⁴⁶ yapıldığı düşünüldüğünde, avlu revakları üzerinde bulunan seramiklerin neredeyse tümünün birbirinden farklı teknik ve bezemeye sahip oldukları da göz önüne alınınca, revaklardaki bacini bezemenin bölgedeki süsleme anlayışıyla paralel olarak çevre halkının da yardımıyla ellerinde var olan seramiklerle yapıldığı düşünülebilir. Yapı bünyesindeki bacinilerin yerlerine alçı veya harç yardımıyla tutturulduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca minarenin şerefe altındaki bacinilerden üst kotta olan örneklerde çivi kullanıldığı görülmektedir.

Hüseyin Paşa Cami

Şanlıurfa şehir merkezinde Yusuf Paşa Mahallesi 931. Sokakta⁴⁷ yer alan yapının Bizans Döneminde yapılan Meryem Ana Kilisesi'nin üzerine inşa edildiği belirtilmektedir⁴⁸. Evliya Çelebi'nin 1649 yılındaki Urfa'ya ziyareti sırasında yapıdan eski bir mabed olarak bahsetmesi, ayrıca harim kısmına girişi sağlayan kapı üzerindeki kitabede 1729 yılında onarıldığının geçmesi sebebiyle yapının bu tarihlerden önce inşa edildiği ve 1728-1729 yıllarında kapsamlı bir onarım geçirdiği (yenilendiği) belirtilmektedir⁴⁹. Tromplarla geçilen tek kubbeli bir planda olan yapının kuzey yönünde kubbe ile örtülü üç gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır⁵⁰.

Şanlıurfa camileri arasında en yoğun bacini süslemeyi barındıran yapı Hüseyin Paşa Camii'dir. Kare kaideli, çokgen gövdeli (Onikigen), tek şerefeli minarenin onikigen

46 Arslan, 2009, 150; Karakaş, 2012, 120.

47 Arslan, 2009, 103.

48 Segal, 1970, 190.

49 Kürkçüoğlu, 1993, 52; Karakaş, 2001, 88; Kılavuz, 2005, 329; Arslan, 2009, 102-103; Kürkçüoğlu, 2013, 80.

50 Arslan, 2009, 103.

gövdesinin her bir yüzünde beş adet olmak üzere toplam altmış adet bacininin yer aldığı saptanmıştır (Fot. 11). Bu bacinilerin büyük çoğunluğu günümüzde sağlamdır. 18. yüzyıla tarihlenebilecek, şeffaf renksiz sıraltına mavi boyamalı Kütahya üretimi seramiklerden oluşan bu bacinilerde birbirinden farklı altı kompozisyon görülmektedir. Birinci kompozisyonda merkezde çeşitli sayıda taç yapraklı rozet çiçekler yer alır. Yan yüzlerde ise araları küçük yaprak ve kıvrım dallar ile doldurulmuş kasımpatı çiçekleri bulunur (Fot. 12/1). İkinci kompozisyon merkezde yer alan kasımpatı çiçeğinin çevresi ile ağız kenarında stilize ağaç motiflerinden oluşur (Fot. 13/2). Üçüncü kompozisyonda merkezin tamamını kaplayan altı ve sekiz yapraklı çiçeklerden oluşan bezeme ile ağız kenarında küçük dal ve yapraklarla çevrelenmiş kasımpatı çiçekleri bulunur (Fot. 12/3). Dördüncü kompozisyonun merkezinde çeşitli rozet çiçekler, ağız kenarında ise kenarları dişli (taraklı) olarak işlenmiş kozalak motifleri görülmektedir (Fot. 13/4). Beşinci kompozisyonda merkezde yer alan rozet çiçekten kaynaklanan ve ağız kenarına doğru gelişen testere dişli iri yapraklar vardır (Fot. 12/5). Altıncı kompozisyon merkezde kasımpatı çiçeği ile yan yüzlerde kıvrım dallar arasında verilen lale motiflerinden oluşmaktadır (Fot. 13/6). Bacinilerin tamamı bu kompozisyonların çok küçük farklılıklar gösteren varyasyonlarından oluşmuş süslemelere sahip seramiklerden meydana gelmektedir. Minare yüzeyinde güney ve güneydoğu yönde bulunan dört adet bacininin firuze ve mor renkte tek renk sırlı seramiklerden oluştuğu görülmektedir. Minarenin kuzey ve kuzeydoğu yönünde bulunan bacinilerden dokuz adetinin tamamı, üç adetinin ise bir kısmı dökülmüştür. Bu dökülmelerin sebebi olarak da bacinilerin yuvalarına tutturulmalarında çivinin kullanılmaması arkalarından ince bir harç yardımı ile yerleştirilmeleri olabilir. Hüseyin Paşa Cami minaresinde yatay düzemde üç sıra olarak düzenlenmiş bacinilerden orta sıradakiler tek, üst ve alt sıradakilerin ikili olarak düzenlendiği görülmektedir. Üst ve alt sıradaki baciniler direkt olarak kesmetaş bloğuna oyularak yerleştirilmişken orta sıradaki örnekler için kesmetaş bloklarında kabartma olarak yuva yapılmış ve baciniler bu yuvalara yerleştirilmiştir.

Yusuf Paşa Cami

Şanlıurfa şehir merkezinde Sarayönü caddesinde yer alan yapının Bizans Dönemine ait St. Cyriacus Kilisesi'nin üzerine inşa edildiği söylenmektedir⁵¹. Yapının herhangi bir yerinde inşa tarihi ve banisi hakkında bilgi veren bir kitabesi bulunmamaktadır. Ancak caminin banisinin Urfa Valisi Yusuf Paşa olduğu ve Paşa'nın bu cami için 1710 tarihli bir vakfiye düzenlediği bilinmektedir⁵². Ayrıca Caminin minberi üzerinde 1709 tarihi geçmektedir⁵³. Urfalı şair Nabi tarafından yapı için 20 satırlık manzum kitabe yazılmış olsa da ebced hesabıyla 1709 tarihini veren bu manzum kitabe şairin Divan'ında kalmıştır. Bütün bu özellikler göz önüne alındığında minber üzerinde bulunan 1709 tarihinin yapının inşa tarihi olduğu düşünülmektedir⁵⁴. Bir külliye şeklinde

51 Segal, 1970, 190; Kürkçüoğlu, 1993, 41; Arslan, 2009, 78.

52 Memiş, 2017, 124.

53 Kılavuz, 2005, 321.

54 Karakaş, 2001, 149; Kılavuz, 2005, 321.

ele alınan yapılar topluluğunun merkezinde cami, caminin doğu ve kuzey doğusunda medrese hücreleri, kuzeybatıda tuvaletler ve abdesthane bölümü, batıda köşede çeşmeler, güneybatıda imam odası ve batısında hazire yer almaktadır⁵⁵. Kareye yakın bir plana sahip olan caminin harim kısmında ortada iki ayak üzerinde oluşturulan altı birimli olup bütün birimlerin üzeri kubbeler ile örtülüdür. Yapının önünde yanları kapalı üç gözlü son cemaat yeri yer almaktadır⁵⁶.

Yusuf Paşa Camii üzerinde yer alan bacinilerin de minare yüzeyinde olduğu göze çarpmaktadır. Yapının minaresi Şanlıurfa Camileri arasında hem gövde şekillenışı açısından hem de süslemesi açısından oldukça dikkat çekici örneklerden bir tanesidir (Fot. 14). Temelde kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli minareler grubunda yer alan minarenin gövdesi altta ikili kalın kaval silme, üstte palmet dizilerinden oluşan silmelerle üç bölüme ayrılmış, alt ve üst gövde kısımları silindirik formda iken orta kısımda sekizgen bir gövde formu uygulanmıştır. Minarenin süsleme açısından en yoğun kısmı da bu ortadaki sekizgen bölümdür. Aslında bu sekizgen bölümün en üst kotunda yer alan kabartma şekilli palmet dizileri ile oluşturulmuş silmenin alt kısmında sekizgen cephenin her yüzüne denk gelecek şekilde dikdörtgen formda, fazla derin olmayan çukurlar yer almaktadır. Daha önceki çalışmalardan bu alanlara çinilerin yerleştirildiği öğrenilmekle beraber günümüze bu çinilerin hiçbiri ulaşmamıştır. Ancak minarenin Kuzeybatı yönüne denk gelen yüzünde taşın boyutundan ve kalan izlerden anlaşıldığı üzere bu çinilerin birinin yerine seramik kap yerleştirilerek bacini uygulamasına yer verilmiştir (Fot. 15). Muhtemelen restorasyon sırasında yenilenmiş olan bu kısımdaki seramik kapın transfer baskılı, en dışta sekiz kollu yıldız içinde bitkisel bezemelerin yer aldığı, mavi-beyaz renklerle dekorlanmış, 19.-20. yüzyıl porseleni olduğu anlaşılmaktadır. Bacininin hemen üstünde yer alan kabartma şekilli palmet motifinin gövdesi üzerine de benzer şekilde mavi-beyaz süslemesi olduğu anlaşılan kırık bir kap parçası yerleştirilmiştir. Hem gövde yüzeyinde bulunan örneğin hem de palmet motifinin gövdesinde bulunan örneğin yüzeye harç veya alçı yardımıyla tutturulduğu çivi (mıh) kullanılmadığı dikkati çekmektedir.

Hızanoğlu Cami

Şanlıurfa şehir merkezinde Pınarbaşı (Türk Meydanı) Mahallesi, 1190. Sokak'ta yer alan yapının inşa kitabesi bulunmamakla beraber, avlu ve harim giriş kapıları üzerinde yer alan kitabelerde 1729 yılında Hacı Halil Ağa tarafından onarıldığı yazmaktadır⁵⁷. Kare kübik bir alt yapı üzerinde tromplarla geçilen tek kubbeli bir plan şemasına sahip camiye kuzeybatı kapısından ulaşılmaktadır. Kuzey yönünün sokağa denk geldiği için veya sıcak hava şartlarından dolayı belki yazlık mescid⁵⁸ olarak kullanım amacıyla güneybatı yönde inşa edilen üç gözlü son cemaat yerinin üzeri tonozlarla örtülüdür⁵⁹.

55 Arslan, 2009, 73; Ayrıca Yusuf Paşa Camii'nin haziresi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Güler, 2017, 227-241.

56 Kılavuz, 2005, 321; Arslan, 2009, 73; Kürkçüoğlu, 2013, 70.

57 Karakaş, 2001, 81; Arslan, 2009, 95-97.

58 Yazlık mescidler hakkında detaylı bilgiler için bk. Şancı, 2020, 423-456.

59 Kürkçüoğlu, 1993, 55; Arslan, 2009, 92.

1729 yılında yenilediği anlaşılan caminin (Fot. 16) minaresi aynı tarihte inşa edilmiştir. Hızanoğlu Cami, Hüseyin Paşa Camii'den sonra Şanlıurfa'da üzerinde en çok sayıda bacini barındıran ikinci minareye sahiptir. Kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli minarenin gövdesinde iki farklı bölgede boş bacini yuvaları görülmektedir. Gövde üzerindeki silmeler ile üç bölümlü olarak düzenlenen gövdenin en üst bölümünün alt kotunda baciniler birer kesmetaş bloğu atlamalı olarak, çintemani motifini andırarak şekilde, üçlü bir düzenlemede ele alınmışlardır. Bu üçlü düzenlemedeki bacini yuvaları aynı düzlemde değil, altlı-üstlü alternatifli olacak şekilde yerleştirilmiştir. Üçlü düzenlemeye sahip bu bacinilerin birbirlerinden farklı boyutlardaki seramik kaplardan oluştuğu yuvaların boyutlarından anlaşılmaktadır (Fot. 18). Bugün dökülmelerine karşın Hızanoğlu Cami minaresinde de yer alan küçük boyutlu yuvalara da tek renk sırlı küçük kaplar yerleştirilmiş olmalıdır. Minarede diğer bir bacini uygulama yeri olarak şerefe altı tercih edilmiştir. Bu bölümde de iki sıra halinde birer kesmetaş bloğu atlamalı olarak yerleştirilen bacini yuvalarının neredeyse tümü boştur. Yalnızca minarenin kuzey cephesinde yer alan kırık bir bacini görülmektedir. Kütahya üretimi seramiklerle benzerlik taşıyan bu parçanın şeffaf renksiz sıraltına tek renk (mavi) bezemeli olduğu anlaşılmaktadır (Fot. 17). Seramiğin kalan kısmından yan yüzlerinde kasımpatı çiçeğinin belirli aralıklarla yerleştirilmesi ile oluşturulan bir kompozisyonda olduğu anlaşılmaktadır ki; benzer kompozisyona Hüseyin Paşa Cami minaresinde yer alan bacinilerde rastlamak mümkündür. Minarede yer alan bacinilerin tutturulmasında harç/alçı kullanıldığı görülmektedir. Bacinilerin üçlü formda yerleştirilmesinin en yakın benzerine Adıyaman Eski Saray Camii minaresinde rastlanır⁶⁰.

Hayrullah Cami

Şanlıurfa merkezde Kendirci Mahallesi Harrankapı semtinde yer almaktadır. Yapı üzerinde kesin inşa tarihi ve banisini belirten herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak giriş kapısı üzerinde yer alan onarım kitabesinden kapı ve minarenin 1764 yılında Abdurrahman Paşa oğlu Hacı Ali tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır⁶¹. Ayrıca minber üzerindeki tamir kitabesinden de minberin 1797 yılında onarım gördüğü anlaşılmaktadır⁶². Bazı araştırmacılar caminin Bizans Dönemine ait St. Barbara Kilisesi üzerine inşa ettirildiğini belirtmektedir⁶³. Sultan Abdülhamid'in Yıldız fotoğraf albümlerinde yer alan yapının fotoğrafının altında "Araplar Cami" isminin geçmesi, caminin bu isimle de anıldığını göstermektedir⁶⁴. Mihraba paralel enine gelişen dikdörtgen planlı olan caminin üst örtüsü köşelerde duvar payelerine oturan büyük bir çapraz tonozdur. Son cemaat yeri bulunmayan caminin doğusunda orijinalinde kuzeye açılan bir eyvan olan ve daha sonraları kuzey yönü örülerek kapatılan bir mekân bulunmaktadır (Fot. 19)⁶⁵.

60 Polat ve Orhanlı, 2020, 678-680.

61 Karakaş, 2001, 77; Kılavuz, 2005, 341; Arslan, 2009, 136.

62 Kürkçüoğlu, 2013, 94.

63 Segal, 1970, 182; Kürkçüoğlu, 1993, 63; Kürkçüoğlu, 2013, 94.

64 Kürkçüoğlu, 2013, 94.

65 Kılavuz, 2005, 341; Arslan, 2009, 132.

Hayrullah Camii'nde yer alan baciniler minarenin şerefe altında yer almakla beraber tamamı dökülmüştür. Taçkapı üzerinde yükselen minarenin gövdesi zikzak ve palmet dizilerinden oluşan kalın bilezik şekilleri ile bölümlere ayrılmış, bu bölümlerden şerefe altına denk gelen kısımda her bir kesmetaş bloğu üzerinde bir bacini oyuğuna yer verilmiştir (Fot. 20). Hayrullah Camii'nin minaresinde bulunan bacinilerde çivi kullanılmadığı harç veya alçı yardımıyla yerleştirildikleri kalan izlerden anlaşılmaktadır. Bacinilerin tamamının yok olması sabitleme şeklinden kaynaklanmış olmalıdır.

Siverek Sulu (Çerçibaşı Hüseyin) Cami

Siverek ilçesi 12. Eylül Caddesi'nde yer alan bulunan yapının ilk inşa tarihi bilinmemekle beraber son cemaat yerindeki kitabeye göre burası 1891 yılında inşa edilmiştir. Üç giriş kapısı üzerinde yer alan kitabelere göre yıkılmak üzere olan eski caminin Osman Ağa tarafından temelden yenilediği bildirilmektedir⁶⁶. “Keşkül” isimli el yazması eserde yapının Nizip Savaşı sırasında yapıldığı bildirilmektedir. Nizip Savaşı'nın 1839 yılında Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri arasında yaşandığı göz önüne alınarak yapının 1839 yılında inşa edildiği, zamanla gördüğü tahribat sebebiyle 1890-1891 yıllarında yenilediği düşünülmektedir⁶⁷. Enine gelişen dikdörtgen planlı cami mihraba paralel üç sahnınlıdır. Sahnınlar ortada bağımsız şekilli sütunlar tarafından taşınan kemerlerle oluşturulmuş, düz damla örtülmüştür.

Siverek Sulu Camii'nin bünyesinde bulunan baciniler de diğer Şanlıurfa camileri ile ortak özellik göstererek minarede şerefe altında yer almaktadır (Fot. 21). Şerefe altında yer alan mukarnasların bitiş noktasında belirli aralıklarla oyulmuş olan altı adet bacini yuvasının tamamı maalesef boştur (Fot. 22). Bu yuvalarda bulunması gereken seramik kapların tamamı dökülmüştür. Bazı yuvaların merkezinde çivi kalmışsa da bazı yuvalarda çivi ya da başka bir kakma için yapıştırıcı unsur kalıntısı görülmemektedir.

Halfeti Merkez (Ulu) Cami

Halfeti ilçe merkezinde Gökçek Sokak'ta yer alan yapının üzerindeki kitabelerden yapım ve onarım tarihleri öğrenilebilmektedir. Son cemaat yerinin güney duvarında yer alan kapısı üzerinde yer alan batıdaki kitabesine göre 1844 yılında inşa edildiği ve 1869-70 yılında tamir edildiği geçmektedir⁶⁸. Kürkçüoğlu çalışmasında inşa tarihini 1804 olarak vermektedir⁶⁹. Doğudaki kitabede ise 1945 yılında onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Minare kapısı üzerinde yer alan kitabesinde minarenin 1898-99 yılında inşa edildiği ve 1906 yılında onarıldığı anlaşılmaktadır⁷⁰. Kürkçüoğlu minarenin inşa tarihinin 1908 olduğunu belirtmektedir⁷¹. Yapı, ibadet mekanı, kuzeyde son cemaat

66 Kılavuz, 2005, 386; Kürkçüoğlu, 2013, 210.

67 Kılavuz, 2005, 386.

68 Alp, 1999b, 234.

69 Kürkçüoğlu, 2013, 169.

70 Alp, 1999b, 234.

71 Kürkçüoğlu, 2013, 170.

yeri, doğu ve güneyde eyvan düzenlemesinde olan dükkanlar, batısında avlu ve imam odasından oluşan kompleks bir düzenleme sergilemektedir. Bulunduğu alanın topografik özelliklerine göre inşa edilen cami mihraba paralel üç sahınlı olup, merkezde dört bağımsız ayağa oturtulmuş sivri kemerlerle oluşturulan kubbeli kare alanı kuşatan çapraz tonozla örtülü sekiz birimden meydana gelmektedir⁷². Kuzeydeki üç gözlü son cemaat yeri de çapraz tonozlarla örtülüdür (Fot. 23).

Halfeti Ulu Cami'nin minaresinin şerefe altında aşağı doğru daralan iri konsolların altında her konsolun bittiği alanda kabartma şekilli on altı adet bacini yuvası bulunmaktadır. Bu bacinilerin çoğunluğu dökülmekle beraber, minarenin güney yönünde bir tane, kuzeydoğu yönde üç tane sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Ayrıca kuzey yönde bulunan bacini oldukça tahrip olmuş bir şekilde durmaktadır. Kuzey doğu yönde yan yana bulunan üç bacini kompozisyon açısından benzerlik taşımaktadır. Üç örneğin de yan yüzlerinde birbirlerine ince dallar ile bağlanmış, iki yana açılan yapraklara sahip bitkisel motiflerin işlendiği görülmektedir. Şeffaf renksiz sıraltına kobalt mavisi ile bezeme oluşturulan üç örnekten ortada yer alan bacininin zemini boş bırakılmışken, doğu yöndekinin merkezinde sekiz yapraklı çiçeğin dört yönden daha iri yaprakla verilışı ile çarkıfelek benzeri bir motif elde edilmiştir. Batı yönde bulunan örneğin merkezinde ise dikey hatlı olarak verilen beş yapraklı çiçek yer almaktadır (Fot. 24). Güney yönde bulunan diğer seramik kapta ise renk, teknik ve kompozisyon olarak farklı bir uygulama göze çarpmaktadır. Bu örnekte zemin rengi olarak kobalt mavisi astar uygulanmış ve üzüm salkımları ile çiçek motiflerinin alternatifli olarak sıralanmasından oluşan bir bezeme boya baskı tekniği ile elde edilmiştir (Fot. 25). Halfeti Ulu Cami minaresindeki bacinilerin yuvalarına merkezlerinden çakılan ince bir çivi ile tutturuldukları görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

En erken örneklerini 10.ve 11. yüzyıllara ait İtalya'daki kiliselerde gördüğümüz bacini süslemeler Akdeniz ülkelerindeki mimari yapılarda yoğun olarak kullanılmıştır. Anadolu'da bu süsleme tekniği Selçuklu dönemi yapılarında ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise özellikle Anadolu'nun batısında çok fazla tercih edilmediği görülmektedir. Ülkemizde konu ile ilgili fazla çalışma olmamasına rağmen son yıllarda yapılan bir yüksek lisans tez çalışması⁷³ haricinde var olan çalışmalar genel olarak Selçuklu dönemi yapılarına odaklanmış, Osmanlı dönemi yapıları bu çalışmalara genel olarak dahil edilmemiştir. Ancak özellikle 17.-18. yüzyıllardan başlayan süreç içinde Osmanlı dönemi yapılarında da bu teknikteki süslemelere rastlamak mümkündür. Bahsedilen süreç içinde bacini süslemeli yapılar genel olarak Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş gibi Güneydoğu bölgesinde yer alan yapılarda karşımıza çıkmıyorsa da Aydın-Karacasu Çarşısı Cami minare şerefesinin altında 19. yüzyıl Çanakkale seramikleri ile bacini süslemelerin uygulandığı görülmektedir⁷⁴. 20. yüzyılın

72 Alp, 1999b, 237.

73 Orhanlı, 2018.

74 Naza-Dönmez, 2009, 212.

son çeyreğinde Kocaeli-İzmit'de inşa edilen bazı apartmanlarda da aynı dönemde üretilen seramiklerle bacinilerin varlığı bilinmektedir⁷⁵. Güneydoğu Anadolu'da bacini süslemelerin olduğu bilinen Adıyaman'da; Eski Saray Cami (1735-36), Çarşı Cami (1557/1737), Kab Cami (17. yüzyıl), Üçgöz Adsız Minare (1699), Üçgöz Hasan Paşa Cami (1718) gibi eserlerin minarelerinde tek renk yeşil ve firuze sırlı seramiklerle bacini süslemeler görülmektedir⁷⁶.

Gaziantep camilerinde yoğun olarak kullanıldığı bilinen bacini süslemelere örnek olarak Boyacı Cami (1575), Handan Bey Cami (1575-1596), Şirvani Cami (1681), Kozanlı Cami (1689), Şeyh Ömer Cami (1698), Hüseyin Paşa Cami (1719), Ayşe Bacı Cami (1722), Kılınçoğlu Cami (1739), Karagöz Cami (1758), Karatarla Cami (1775), Tahtani Cami (1804), Hacı Nasır Cami (1812), Kozluca Cami (1908), Nizip Tahtani Cami (1761), Nizip Şihlar Cami (19. yüzyıl), Nizip Saha Cami (1898), Nizip Çarşı Cami (1905) verilebilir⁷⁷. Adı geçen yapıların tümünde birbirlerine benzer şekilde minarelerde yoğunlaşan bacinilerde kullanılan seramik çeşitlerinde de benzerlikler görülmektedir. Şanlıurfa Camilerinde de sıkça karşılaşılan mavi-beyaz dekorlu Kütahya seramikleri ile geç dönem porselenleri ve Avrupa seramikleri, Gaziantep yapılarındaki bacinilerde de kullanılan başlıca seramik tipleridir.

Kahramanmaraş Ulu Cami (1442-1454), Bayazıtlı Cami (1618), Saraçhane Cami (17. yüzyıl), Boğazkesen Cami⁷⁸ (1480-1515/1799) gibi yapıların minareleri de Kahramanmaraş'taki bacini süslemeli Osmanlı Dönemi örnekleridir.

Hatay-Antakya Yayladağı Kasım Bey Cami minaresinin kaide kapısı üzerinde kırık olmasına rağmen kalan izlerden şeffaf renksiz sıraltına çok renk bezemeli seramik olduğu anlaşılan bacini süslemesi bu süsleme tekniğinin Hatay'da bilinen tek örneği olması açısından önemlidir⁷⁹. Bu bacininin yapının 19. yüzyılda geçirdiği onarım sırasında eklenmiş olması muhtemeldir. Ayrıca Kilis'te bulunan Tabakhane Cami minaresinde bugün dökülmüş olmasına karşın dairesel şekilli bacini oyuğunun bulunması bu teknikteki süslemelerin Kilis'te Osmanlı döneminde varlığının işaretidir⁸⁰.

Güneydoğu Anadolu'da Osmanlı Dönemi camilerinde Şanlıurfa Mevlid-i Halil Külliyesi Camii haricinde bacinilerin yapıların tümünün minaresinde uygulandığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyıla tarihlenen Kütahya seramikleri, bacinilerde en yoğun olarak kullanılan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında Şanlıurfa camilerinde de benzerlerini gördüğümüz, Ay yıldızlı çanaklar, baskı bezemeli ve tek renk sırlı seramikler ile Avrupa

75 Kaya, 2017, 2094.

76 Polat, Orhanlı, 2020, 673-701.

77 Eroğlu Bilgin, 2017, 36, 67, 87, 109, 157, 173.

78 Özkarcı, 2007, 100.

79 Şancı, 2019, 239.

80 Polat, 2020b, 150, 152/res. 17.

ürünleri olan baskı ve transfer baskı teknikli porselenlerin de bacini olarak uygulandıkları anlaşılmaktadır. Yukarıda da görüldüğü üzere bazı yapıların tarihleri XV. yüzyıla kadar inmektedir. Ancak bu yapıların minarelerinin 18. veya 19. yüzyılda yenilendikleri ve bacinilerin bu dönemlerde eklendikleri anlaşılmaktadır. Hüseyin Paşa Camii'nin minaresinde karşımıza çıkan altmış adet bacininin tamamına yakını 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Kütahya üretimi seramiklerden oluşmaktadır. Birecik Ulu Cami ve Hızanoğlu Camii minaresinde de benzer üslupta baciniler vardır. Teknik ve kompozisyon bakımından en yakın örneklerini Gaziantep Handan Bey, Karagöz, Karatarla camileri ve Kahramanmaraş Bayazıtlı Camii'nde gördüğümüz bu baciniler, Kütahya seramiklerinin yayılım alanlarının genişliğini göstermektedir. Benzer seramiklerin İstanbul'da Üsküdar kazıları sırasında elde edilmesi de bu fikri desteklemektedir⁸¹. Halfeti Ulu Cami minaresinde yer alan mavi astar üzerine boya baskılı üzüm salkımı motifli bezemeye sahip bacininin benzerlerine Gaziantep Şirvani Cami, Hüseyin Paşa Cami, Tahtani Cami, Nizip Tahtani camilerinde rastlanır⁸². Mevlid-i Halil Külliyesi avlu revaklarında ve Said Nursi makam türbesinde İngiltere üretimi transfer baskılı ve manzara betimlemeli örneklerin benzerlerine Gaziantep Kozanlı Camii'nin minaresinde de rastlanmaktadır. Ayrıca, Mevlid-i Halil Külliyesi avlu cephelerinde karşımıza çıkan Avrupa'dan ithal edilmiş porselenlerin benzerleri Gaziantep Şirvani Cami minaresinde görülür ve Belçika üretimi oldukları düşünülmektedir⁸³.

Şanlıurfa, Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi şehirlerde yer alan Osmanlı Dönemi bacini uygulamalarında birbirleri ile bu kadar benzer örnekler uygulanmışken, Adıyaman'daki camilerde bulunan bacinilerin tek renk sırlı olduğu dikkati çekmektedir. Bu da Adıyaman örneklerinde uygulanan bacinilerin yapıya özel olarak yerel atölyelerde üretildiklerini düşündürmektedir ki; Selçuklu dönemi bacini uygulamaları da genellikle bu tarzdadır. Bu süslemeye sahip camiler, bölgedeki mutfak kaplarındaki tercihlerin yanı sıra, bölgenin ticari pazarına hakim olan seramik çeşitlerini de göstermeleri açısından oldukça önem arz etmektedirler.

Mimari eserlerde bacini kullanımı hakkında yapılmış bazı yayınlarda, bu süslemenin sembolik anlamları olduğuna dair görüşler bildirilmiştir. İtalya ve İspanya'da bulunan kiliselerin cephelerindeki bacinilerin İslami dönem seramikleri olmasından hareketle, bunların Haçlı seferleri sonrasında İslam devletlerine karşı zaferin sembolü olarak yerleştirildiğine dair görüşler bulunmaktadır⁸⁴. Ancak bacinilerin yapılarda konumlandıkları yerler ve uygulamışlarındaki düzensizlikler bu süslemenin sembolik anlamlarının olup olmadığı konusunda şüpheler yaratmaktadır. Yapıların yerden bakılınca görünemeyecek kadar yüksek yerlerinde konumlanan bacinilerin aşağıdan bakınca teknik, form veya kökeni hakkında bilgi edinilmesi oldukça zordur. Tam olarak

81 Polat, 2020a, 367-381.

82 Orhanlı, 2018, 129-365.

83 Orhanlı, 2018, 26.

84 Berti ve Tongiorgi, 1981, 10-11.

seçilemeyen bu seramiklerin İslami kökenli olup olmadığını ilk bakışta anlamak neredeyse imkansızdır. Ayrıca bacini uygulamalarında bazı seramiklerin ters olarak yerleştirildiği de görülmektedir. Sembol olarak düşünülen bir süsleme aracının uygulanmasında böylesi özensizlik bir tezat oluşturmaktadır. Bunun dışında 11. yüzyılın başlarına tarihlenen Pisa'daki yapıların Haçlılar ile İslam kuvvetlerinin ilk karşılaşması olan 1080 yılından önce inşa edilmiş olmaları da bu seramiklerin savaşlar sonrasında İtalya'ya girmediği, daha çok Pisa şehir devleti ile Akdeniz coğrafyasındaki İslam ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler sonucu bölgeye ulaştığını göstermektedir⁸⁵. Bu anlamda hem Anadolu hem Avrupa'daki yapılarda oldukça yüksekte yer alan bacinilerin sembolik olmaktan çok, yapılara renk katmak amacıyla tasarlandıklarını düşünmenin daha mantıklı olacağı kanısındayız. Ancak bu noktada Avrupa ile Anadolu örnekleri arasında bacini uygulamasında bazı farklılıklar olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle İtalya'daki yapılarda yer alan "bacini" süslemelerdeki seramiklerin İspanya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan ithal edildikleri ve farklı tekniklerde üretildikleri görülmektedir. Anadolu'da Selçuklu dönemi eserleri incelendiğinde ise bacini süslemelerin bu tanımla uyuşmadığı görülmektedir. Genellikle tek renk sırlı, küçük süs çanaklarından oluşan bu örneklerin yapıya yakın ve o yapıya özel olarak üretilerek keramoplastik bir süsleme anlayışının hakim olduğu söylenebilir. Osmanlı dönemi eserleri incelendiğinde, inşa edildikleri 18. yüzyıl ve sonralarının siyasi ve ekonomik koşulları da göz önüne alınarak, çeşitli bölgelerden ithal edilmiş olsalar da sadece minare şerefelerinde uygulanmış olmalarıyla dikkat çekerler. Bu noktada mimari eserlerde bacini süslemeye yer verilme sebebi üzerinde de durmak gerekebilir. Hem Avrupa hem de Selçuklu ve Osmanlı yapılarının bacini ile süslenmesinin en temel sebeplerinden biri, cepheleri süslemek ve renklendirmek için mermer veya taş gibi pahalı ve işlenmesi zor malzemenin yerine daha ucuz bir malzeme olan seramiğin tercih edilmesidir. Bilindiği üzere Anadolu Selçuklu dönemi minarelerinde çini kullanımı yaygınken Osmanlı dönemi minarelerinde taş süsleme ağırlıkta olup nadiren şerefe altında çinilerle karşılaşılabilir. Selçuklu geleneğini devam ettirdiği bilinen İznik Yeşil Cami minaresi bu anlamda ünik bir eser olarak düşünülebilir⁸⁶. Ayrıca Tire Yeşil İmaret minaresi ve İznik Mahmut Çelebi Cami minaresinde yer alan zikzak şekilli süslemeler Selçuklu geleneğini anımsatmaktadır. Erken Osmanlı döneminden sonra minarelerdeki süsleme anlayışında değişiklikler başlamış ve çini süsleme genellikle şerefe veya külahın altında şeritler halinde verilmiştir. Bursa Muradiye Cami'nin orijinal minaresinin şerefe altındaki çiniler bu tarz süslemenin en erken örneklerinden birisidir. Özellikle Klasik Dönem Osmanlı camilerinde bu uygulama bir gelenek haline gelmiş ve başkent yapıları başta olmak üzere bu dönem yapılarının minarelerinde çini süsleme şerefe ya da külahın altında yoğunlaşmıştır⁸⁷. Bursa Muradiye Cami, Edirne 2. Bayezid Külliyesi Cami, Şam Süleymaniye Cami, Atik Ali Paşa Cami, İstanbul Süleymaniye Cami, Yeni Valide Cami, Halep Hüsreviye Cami gibi birçok klasik dönem camisinin minaresinde bu uygulamaya

85 Di Cortona, (Tarihsiz), 4.

86 Öney, 1976, 10.

87 Eyice, 1979, 332-333.

yer verilmiştir. Batılılaşma Döneminde Anadolu’da inşa edilen yapılarda çini süslemenin oldukça azaldığı, bacini süslemenin ise hiç uygulanmadığı görülmektedir. 18.-20. yüzyıllar arasında başkent İstanbul’da inşa edilmiş Osmanlı camilerinden yalnızca Eyüp Sultan Cami ile Kuloğlu Cami minarelerinde çini süsleme ile karşılaşmaktadır⁸⁸. Görüldüğü gibi Batılılaşma dönemi İstanbul minarelerinde de çini süsleme az da olsa görülürken, bacini süslemeye hiç rastlanmamaktadır. Güneydoğu bölgesi hariç Anadolu’da bulunan yakın tarihli yapılarda bacini süsleme kullanılmaması, bu süsleme tarzının Güneydoğu Anadolu’da uygulanmış bir süsleme geleneği olduğunu düşündürmektedir. Şanlıurfa merkezde yer alan 1958 tarihli Abamor Camii’nin köşk minaresindeki baciniler, Mevlid-i Halil Külliyesi revaklarına 1951 yılında eklenen baciniler, 1976 yılında inşasına başlanan Hasan Paşa Cami ile Mevlid-i Halil Cami’nin bağlantısını sağlayan çevre düzenlemesi sırasında eklenmiş baciniler, Dergah-Balıköl çevre düzenlemesi sırasında eklenen avlu duvarlarındaki baciniler, 1956 tarihli Gaziantep Şahveli Cami minaresindeki baciniler ile 1922 yılında yapılan Gaziantep Ömer Şeyh Cami minaresinde⁸⁹ yer alan baciniler bu geleneğin bölgede devam ettiği fikrinin önemli ipuçlarıdır. Kilis’te Özbek Camii’ne 1976 yılında eklenen minarenin külahı altında bacini yuvaları gibi oyukların açılıp buraya yuvarlak şekilli cam fanusların yerleştirilmesi bacini süslemenin varyasyonlarından biri olarak düşünülebilir. Ayrıca Kilis’te 2000’li yıllardan sonra inşa edilmiş birçok yapının minare şerefesinin altında bacini yuvaları oluşturularak bunlara cam fanus veya kırmızı renkli taşların yerleştirilmeleri de bölgede hala bacini geleneğinin devam ettiğini göstermektedir.

88 Özkan Tekneci, 2018, 457; İnce, 1995, 410-411.

89 Çam, 2006, 115-117, 334-348.

KAYNAKÇA

- Alp, S. (1999a). Birecik'teki Eserler-Camiler, *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, T.C. Başbakanlık G.A.P. Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 59-105.
- Alp, S. (1999b). Halfeti'deki Eserler-Merkez Cami, *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, T.C. Başbakanlık G.A.P. Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 234-247.
- Altın, A. (2015). *Gaziantep Türk İslam Mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet'e)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Arslan, M. (2009). *Şanlıurfa'da Osmanlı Dönemi Cami ve Mescid Mimarisi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Ayduslu, N. (2012). Selçuklu ve Beylikler Döneminde Kakma Çiniler ve Günümüz Sanatından Birkaç Örnek, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 17-33.
- Bahar, B. (2019). *Trabzon İç Kalesi ve Sarayı*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Ballardini, G. (1918). The Bacini of St. Apolinare in Nouvo, Ravenna, *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, Vol. 32, No. 181, 128-135.
- Bayhan, A. A. (2002). Güneydoğu Anadolu'da Memluk Sanatı, *Türkler*, C. VI, Ankara, 202-217.
- Berti, G. ve Tongiorgi, L. (1981). I bacini ceramici medievali delle chiese di Pisa' Roma, "L'Erma" di Bretschneider.
- Berti, G. ve Tongiorgi, (1983). L. I bacini delle chiese di Pisa, in *Arte Islamica in Italia: i bacini delle chiese pisane*, exh. cat. Rome", *Museo Nazionale d'Arte Orientale*, Pisa, 33-65.
- Berti, G. ve Gelichi, S. (1991). La ceramica bizantina nelle architetture dell'Italia Medievale, in *La ceramica del mondo bizantino tra XI e XV secolo e i suoi rapporti con l'Italia*, *Siena*, Seminario Pontignano.
- Blake, H. (1978). The bacini of North Italy, *La Ceramique Medievale En Mediterranee. Occidentale X"-XV" Siecles*, Valbonne, 93-110.

- Blake, H. (1980). The Archaic Maiolica of Nort-Central Italy: Montalcino, Assisi and Tolentino, *Grafica Artigana*, Castel Bolognese, 91-152.
- Blake, H. ve Aguzzi, F. (1990). Eleventh Century Islamic Pottery at Pavia, North Italy: the Torre Civica Bacini, *The Aecordia Researh Papers*, Vol. 7, 95-154.
- Bongianino, U. (2017). And their figures and colours should be different» Incised and carved glazed wares from Fustat (9th-12th century) in the Martin Collection (International Museum of Ceramics in Faenza), Part III, *Faenza*, Vol. 103, 9-25.
- Ciconi, M., Ferreri, O., Reina, G. ve SommoI, G. (1983). Bacini Di Ceramica Graffita Del Xiv-Xv Secolo Nelle Murature Orientali Della Chiesa Dı S. Agnese (Ex S. Francesco) In Vercelli, *Archeologia Uomo Territorion* 2, 31-45.
- Coroneo, R. ve Columbu, S. (2010). Sant'Antioco di Bisarcio (Ozieri) la Cattedrale Romanica e i Materiali Constructivi, *ArceoArte*, 1, 145-173.
- Cortona Di, Elissa Grilli. (Tarih yok), The Bacini Phenomenon through Italy, Greece an Anatolia. To What Extend It Could be Considered a Relevant Artistic Connection Between Those Areas, *SOAS*, 1-25. <https://soas.Academia.edu/ElissaGrilliDiCartona> (Erişim Tarihi 10.01.2021).
- Çam, N. (2006). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*, Türk Tarih Kurumu Yayınları XXVII, S. 10, Ankara.
- Demiralp, Y. (1996). *Akşehir ve Köylerinde Türk Anıtları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demiriz, Y. (1973). Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar, *Sanat Tarihi Yıllığı*, C.V, İstanbul, 175-208.
- Denknalbant Çobanoğlu, A. (2019). Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme, *Vakıflar Dergisi*, S. 51, Ankara, 9-44.
- Erdal, Z. (2014). *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Eroğlu Bilgin, S. (2017). *Gaziantep Camilerinde Taş Süslemeler*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Eskici, B. (2001). *Ankara Mihrapları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eskici, B. (2013), *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri*, Malatya Kitaplığı, İstanbul.

- Esmer, M. ve Ahunbay, Z. (2013). İstanbul'da Orta Bizans Dönemine Ait Üç Anıt İle Çevrelerinin Bütünleşik Olarak Korunması İçin Öneriler, *Tasarım Kuram*, S.15, 35-55.
- Esmer, M. (2012). *İstanbul'da Orta Bizans Dönemi Kiliseleri ve Çevrelerinin Korunmaları İçin Öneriler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- Eyice, S. (1979). Anadolu'da Türk Minareleri, *İslam Ansiklopedisi*, 8, MEB, İstanbul, 329-335.
- Greenhalgh, M. (2009). *Marble Past, Monumental Present: Building with Antiquities in the Mediaeval Mediterranean*, Leiden, Brill.
- Güler, G. (2017). Urfa Yusuf Paşa Cami Haziresindeki Mezartaşları, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa II*, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara, 227-241.
- Güler, M. (2018a). Birecik Ulu Cami'nin Mimari Olarak İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.13, S. 26, 189-219.
- Güler, M. (2018b). Birecik Ulu Cami, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa-Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa IV*, Şanlıurfa, 16-42.
- Ilıcalı, Ö. C. (2013). *XV-XVII Yüzyıl İznik ve İtalyan Mayolika Seramiklerinin Teknik, Motif ve Üslup Bağlamında Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İnce, K. (1995). *III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Karakaş, M. (2001). *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa.
- Karakaş, M. (2012). *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa Valiliği Yayınları, Konya.
- Kaya, Ş. (2017). İzmit'te Çinili Yapılar, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2087-2095.
- Kılavuz, B. N. (2005). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri*, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2005.
- Kürkçüoğlu, C. (1983). Toktemur ve Hasan Padişah Cami, *Harran Kültür ve Folklor Dergisi*, S.22, Şanlıurfa.
- Kürkçüoğlu, C. (1993). *Şanlıurfa Camileri*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara.

- Kürkçüoğlu, C. (1995). *Şanlıurfa'da Canlanan Tarih-Şanlıurfa Valiliği ŞURKAV Çevre Düzenleme ve Restorasyon Çalışmaları 1990-1995*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kürkçüoğlu, C. (1998). *Şanlıurfa İslam Mimarisinde Taş Süsleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Kürkçüoğlu, C. (2013). *Şanlıurfa İli Camileri*, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Ankara.
- Mathews, K. R. (2014). Other Peoples' Dishes: Islamic *Bacini* on Eleventh-Century Churches in Pisa, *Gesta*, Vol. 53, No. 1, 5-23.
- Megaw, A. H. S. (1964-1965). Glazed Bowls in Byzantine Churches, *Deltion tes Khristianikes Arkhaiologikes Etaireias 4*, 145-165.
- Memiş, M. (2017). Vakfiyeler Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Camilerinde Vakıf Hizmetleri, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa II*, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara, 122-142.
- Meo, A. (2018). L'ordinario E L'eccezione, Per Un Aggrionamento Cronologico Dell'introduzione Dei Bacini İslamici A Pisa, *XI. AIECM3 Uluslararası Ortaçağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri*, C.1, Ankara, 59-73.
- Naza-Dönmez, E. E. (2009). Aydın-Karacasu Çarşısı Cami ve İç Menteşe Bölgesi Camileri İçindeki Yeri, *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 211-219.
- Nicolaides, A., Vallauri, L. ve Lahaire, M. L. (2009). Examples de Bacini Dans Les Eglies de Chypre, *Actas Del VIII Congreso Internacional de Ceramica Medieval*, Almagro, 881-889.
- Orhanlı, O. (2018). *Anadolu Türk Mimarisinde Bezeme Unsuru Olarak Seramik Kullanımı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Özgültekin, R., Demirbağ H., Akbağ, E. ve Sun, K. (2003), *Tarihi ve Kültürüyle Siverek*, Siverek Kaymakamlığı Yayınları, Ankara.
- Özkan Tekneci, Z. (2018). *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisinde İstanbul Minareleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özkarcı, M. (2007). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Polat, T. ve Orhanlı, O. (2020). Adıyaman Camilerinde Süsleme Unsuru Olarak Bacini Uygulamaları, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl; 13, S: 35, Adıyaman, 673-701.
- Polat, T. (2020a). Üsküdar'da Osmanlı Dönemi Seramik Üretimi ve Ticareti Hakkında Bir Deneme, *Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları*, Ege Yayınları, İstanbul, 367-381.
- Polat, T. (2020b). Kilis Camilerinde Çini Süsleme, *Sosyal ve İnsani Bilimler Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler/2*, IVPE, Cetinje-Montenegro, 139-165.
- Redford, S. (2015). Ceramics and Society in Medieval Anatolia, *Medieval And Post-Medieval Ceramics in The Eastern Mediterranean – Fact And Fiction*, (Ed.), J. Vroom, Belgium: Brepols, 249-272.
- Sabuncu, A. (2010). Vefa Kilise Camisi Naosu Güney Dış Yüzünün Kademeli Kemerli Yukarıdaki Üçgen Alınlığa Sabitlenmiş Üç Keramik Kabin Değerlendirilmesi, *Colloquium Anatolicum IX*, İstanbul, 353- 366.
- Sanders, G. (2015). William of Moerbeke's Church at Merbaka The Use of Ancient Spolia to Make Personal and Political Statements, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 84, No. 3, 583-626.
- Schulz, V. S. (2019). Coral Stone Architecture: Chinese Porcelain, and Indian Ocean Artifacts along the Swahili Coast: Cross-Cultural Dynamics in Medieval East Africa, *Architecture Across Boundaries 2019 XJTLU International Conference*, KNE Social Sciences, 222-235.
- Segal, J. B. (1970). *Edessa The Blessed City*, Oxford.
- Şancı, Fuat, (2019). *Hatay İlinde Türk İslam Mimarisi*, Merdiven Yayınları, Ankara.
- Şancı, F. (2020). Yazlık Mescitlere Kavramsal ve Tipolojik bir Yaklaşım, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl; 13, S: 35, Adıyaman, 423-456.
- Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Vallauri, L. ve Nicolaidis, A. (1986). A propos des céramiques ornementales sur les édifices médiévaux du sud de la France. In: *Archéologie du Midi médiéval, Tome 4*, 103-111.

- Vallauri, L. (2011). Les “bacini: disques de lumière en Méditerranée et sur les façades du Midi français. Les couleurs de la ville: Réalités historiques et pratiques contemporaines, Sep 2011, Viviers, France, 185-194.
- Vroom, J. (2003). *Ceramics and Society in the Aegean from the 7th to the 20th Century A.C.*, Faculty of Archaeology, Leiden University, Leiden.
- Yangaki, A. (2016). The Immured Vessels in Byzantine and Post-Byzantine Churches of Greece Research Programme: Objectives and Preliminary Results From Crete, *Proceeding of 12th International Congress of Cretan Studies*, Heraklion, 1-18.
- Yangaki, A. (2017). Immured Vessels in the Church of Panagia Eleousa, Kitharida, Crete, *Glazed Pottery Of The Mediterranean And The Black Sea Region*, 10th–18th Centuries Vol. 2, Kazan, 135-164.
- Xhyheri, S. (2015). Nuovi Dati Sui “Bacini” Murati Nelle Chiese Medievali e-Post Medievali in Albania, *Hortus Artium Medievalium*, Vol. 21, Zagreb, 366-384.

FOTOĞRAFLAR

Fot. 1: Birecik Ulu Cami

Fot. 2: Birecik Ulu Cami Minaresi Bacini Süslemeleri

Fot. 3: Mevlid-i Halil Külliyesi Avlu

Fot. 4: Mevlid-i Halil Cami Minare Şerefe Altındaki Baciniler

Fot. 5: Mevlid-i Halil Külliyesi Müezzin Odası Cephesindeki Baciniler

Fot. 6: Mevlid-i Halil Külliyesi Avlu Köşelerindeki Köşk Minarelerde Baciniler

Fot. 7: Mevlid-i Halil Külliyesi Said Nursi Makam Türbesi Cephesinde Bacini Detayı

Fot. 8: Mevlid-i Halil Külliyesi Avlunun Kuzeyindeki Revaklarda Baciniler

Fot. 9: Mevlid-i Halil Caminin Doğusundaki Revaklardan Bacini Detayı

Fot. 10: Mevlid-i Halil Caminin Doğusundaki Revaklardan Bacini Detayı

Fot. 11: Hüseyin Paşa Cami Güney Yön

Fot. 12: Hüseyin Paşa Cami Minaresi Güney ve Doğu Yön Bacinileri Detay

Fot. 13: Hüseyin Paşa Cami Minaresi Kuzey Yöndeki Baciniler

Fot. 14: Yusuf Paşa Cami

Fot. 15: Yusuf Paşa Cami Minaresinde Bacini Detayı

Fot. 16: Hızanoğlu Cami

Fot. 17: Hızanoğlu Cami Kırık Bacini Detayı

Fot. 18: Hızanoğlu Cami Minarede Dökülmüş Bacini Yuvaları

Fot. 19:
Hayrullah Cami

Fot. 20:
Hayrullah Cami
Minare Şerefe
Altındaki Boş Bacini
Yuvaları

Fot. 21: Siverek Sulu Cami
Minare

Fot. 22: Siverek Sulu Cami Minaresi Şerefe Altında Boş Bacini Yuvaları

Fot. 23: Halfeti Ulu Cami Kuzey Cephe

◀
Fot. 24:
Halfeti Ulu Cami
Minare Şerefe Altındaki
Bacinilerden Detay

◀
Fot. 25:
Halfeti Ulu Cami Minare
Şerefe Altında Bacini
Detayı

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters
Sanat Tarihi Dergisi | **Journal of Art History**
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 30, Sayı: 2, Ekim 2021 | Volume: 30, Issue: 2, October 2021

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. Semra DAŞCI ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Erişim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
ESCI
Emerging Sources Citation Index

TR
ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD